

FELSEFE DÜNYASI

2005/2 Sayı: 42

YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR

ISSN 1301-0875

Sahibi

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Necati ÖNER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Ahmet İNAM

Yazı Kurulu
Prof. Dr. Necati ÖNER
Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Doç. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Doç. Dr. İsmail KÖZ

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S INDEX ve
TÜBİTAK /ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ
P.K. 21 Yenışehir / ANKARA
Tel&Fax: 0.312 231 54 40

Fiyatı: 12 YTL (KDV Dahil)

Banka Hesap No:
Vakıfbank Kızılay Şubesi: 00158007288336451

Dizgi ve Baskı
Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
OSTİM Örnek Sanayi Sitesi 1. Cad. 358. Sk. No: 11 Y.Mahalle / ANKARA
Tel: 0.312 354 91 31 (Pbx) • Fax: 0.312 354 91 32

ANTİKÇAĞ'DA MÜMKÜN MODALİTESİ'NİN TANIMINDAKİ BAZI PROBLEMLER

İsmail KÖZ*

1-Mümkün Modalitesinin Modal Kavramlar Arasındaki Yeri

Bir önermede bazan konu ile yüklem arasındaki bağ, bir kayıtle sınırlanır. Önermenin doğruluğu o kaydın doğruluğuna bağlıdır. İşte o kayda önermenin modalitesi denir. Böyle bir kayıtlama iki şekilde anlaşılabilir: 1)Ya çok sayıda modaliteden bahsedilir ve modalitelerin sayısı zarfların sayısından fazla olur. Mesela "Sokrates iyi münakaşa ediyor" önermesinde hüküm "iyi" ile bir kayda tabi tutulmuştur. Bu şekilde zarflarla değiştirilen hükümlerin sayısı sınırsızdır. Aristoteles tefsircilerinden Ammonios, Philopon ve Boece modaliteyi bu anlamda anlamışlardır; Modalite bu anlamda önermeye birleşen herhangi bir zarf olmaktadır; 2)Ya da Aristoteles'de olduğu gibi önermelerde, konu ile yüklem arasındaki bağ, kayıtlayan belli sayıda modaliteden bahsedilir. Necati Öner'e göre, mantıkçılar genelde bu ikinci yolu kabule etmişlerdir.¹

Önermenin bir cüzü sayılan modaliteyi ifade eden terim, önermenin yüklemine bitişir ve yüklem için varlığının niteliğine delalet eder. Bu anlamda modalite yüklem konuya olan bağıntısının derecesini göstermek için önermenin üç elemanına eklenen bir terimdir. O halde modaliteler yüklem konuyla olan münasebetini sağlayan bağla ilgilidir.² Netice itibarıyla modalitenin tam bir tanımını yapacak olursak "modalite hüküm üzerine verilmiş hükümdür" de³ diyebiliriz.

Mantıkta modalite meselesini ilk defa ele alan Aristoteles'tir. Ancak buna rağmen o, ne modalite kelimesini kullanmış ne de onun tanımını yapmıştır. Mod veya modal kelimelerine, ilk defa "hükümlerin modu" deyimini kullanan Boece'de rastlıyoruz.⁴ Öner, mantıkçıların modalitelerin sayı ve anlamları üzerinde tam bir ittifak halinde olmadıklarını belirtir.⁵

Bunun nedenlerinden en önemlisi Aristoteles'de modalite konusunun pek açık olmasıdır. Organon'un II. Kitabında mümkün, imkansız, zorunlu ve olumsal (contingent)

* Doç. Dr., A.Ü. İlahiyat Fakültesi Mantık Anabilim Dalı, koz@divinity.ankara.edu.tr

¹ Necati Öner, Felsefe Yolunda Düşünceler, İstanbul, 1995, s. 120 vd.

² Refik el- Acem, el-Mantık İnde'l-Farabi, Beyrut, 1985, s. 155; krş. Bolay, Naci, İbn Sina Mantığında Önermeler, Erzurum, 1981, s. 81

³ Öner, A.g.e., s. 120

⁴ Necati Öner, Klasik Mantık, A.Ü. İlahiyat Fak. Yay., 6. bsk., 1991, s. 77; Öner, 1995, s. 120

⁵ Öner, 1995, s. 120

önermelerden bahsediyor. Bu dört hüküm şekli Ortaçağ batı mantıkçıları tarafından kabul edilen modalite çeşitleridir. Organon'un III. Kitabı olan *Birinci Analitiklerde* ise Aristoteles her önermenin ya bir arı ya bir zorunlu ya da bir "contingent" yüklemeli olduğunu belirtir. Ancak Aristoteles yorumcuları ile başlayan modalite tanımına göre, o zorunlu ve olumsal diye iki modalite çeşidi kabul etmiştir.⁶ Ancak bu konu tartışmalıdır. Aristoteles *Birinci Analitikler* birinci kitap 24. Bölümde öncüllerin niteliğinden bahsederken zorunlu, assertorik ve olumsal zikrettikten sonra, diğer 'attribution' modlarını da dikkate almak gerektiğini belirtmektedir. *Birinci Analitikler* birinci kitap 29. Paragrafta hipotetik ve modal kıyaslarda orta terim araştırması yaparken zorunlu, olumsal ve assertorik'i zikrettikten sonra da diğer bütün "attribution modlar" için de aynı olacaktır demektedir. Tricot, birinci ifadedeki "diğer modlar" dan Aristoteles'in mümkün ve imkansız, ikinci ifadeden ise zorunsuz ve imkansız kastettiğini söylüyor. Rondelet ise Aristoteles'in bu ifadelerine ek olarak Philo'nun tanıklığına dayanıp onun çok sayıda modalite kabul ettiği fikrine varıyor.⁷

Öner'e göre Aristoteles, hangi prensibe göre modaliteleri seçip işlediğini açıklamamıştır. Öner, bu anlamda batı mantıkçıları arasındaki farklı anlayışları karşılaştırarak skolastiğin bir önermeyi değişikliğe uğratan modalitelerin mümkün, olumsal, imkansız ve zorunlu olarak dört çeşit kabul ettiklerini belirtir. Bunun karşısında ise Goblou'tun modaliteleri ikiye indirdiğini belirtmektedir. Goblou, olumsal ve mümkünü formel olarak birbirinden ayırmamaktadır. İmkansız ise olumsuzluğun zorunluluğudur. O halde mümkün ile olumsal bir; zorunlu ile imkansız da bir olmak üzere iki modalite kabul etmek gerekir.⁸ Bütün bunlardan dolayı modalite konusunda herkes tarafından kabul edilen bir sistem yoktur.

2-Mümkün Modalitesinin Tanımındaki Tartışmalar

Mantıkta dört modalite vardır. Bunlar: zorunlu, olumsal, mümkün ve imkansız. Şimdi bunların tanımlarını şu şekilde sırayabiliriz: Zorunlu, olduğundan başka türlü olması mümkün olmayandır. Olumsal, var olması açısından mümkün olandır. Şöyle ki geçmişte meydana gelen olmayabilirdi de. Zira burada var olduğu zaman onun varlığını ve yokluğunu gerektiren bir zorunluluk yoktur. Mümküne gelince o gelecekte olacak olması açısından mümkündür. O henüz var değildir, ancak herhangi bir zaman varolabilir. İmkansız ise varlığı asla mümkün olmayandır. Buna göre zorunlu yokluğu mümkün olmayan; imkansız varlığı mümkün olmayandır.⁹

Bizler modalitelerin bazısının tanımını bazısından çıkarabiliriz, çünkü bazısının tanımını bazısının bilinmesiyle mümkün olmaktadır. Mesela, "K'nın doğru olması zorunludur", önermesi "K'nın yanlış olması mümkün değildir", önermesi ile denktir; "K'nın

⁶ Öner, 1995, s. 121

⁷ A.g.e., s. 122

⁸ Öner, A.g.e., s. 122-126

⁹ İsmail Abdülaziz, Nazariyyetu'l- Müvecciheti'l- Mantkiyye, Kahire, 1993, s. 11

doğru olması mümkündür” önermesi de “K’nın yanlış olması zorunlu değildir” önermesi ile denktir.¹⁰

Bu modalitelerle ilgili kavramların bazısını diğer bazılarına göre tanımlayabildiğimizi söylemiştik; tanımları yapılırken olumsuzlama yöntemiyle grup oluşturulmaktadır. Şöyle ki, mümkün zorunlu olmayan, zorunlu imkansız olmayan, olumsal mümkün olup zorunlu olmayan şeklinde¹¹ tanımlanır.

a) Aristoteles’de Mümkün Modalitesinin Yorumu

Aristoteles’te zorunluluk ve imkan modalitelerinin analizine pek rastlamıyoruz; sadece bu terimlerin olumsuzlama yöntemiyle birbiriyle tanımlandığını görüyoruz: Mümkün, zorunlu-olmayan diye tanımlanırken, bunun karşısında da zorunlu imkansız-olmayan diye tanımlanır. Olumsal ise o halde mümkün ve zorunlu-olmayan diye tanımlanabilir.¹² Aristoteles’in modaliteleri tanımlamasına gelince diyebiliriz ki, o modal kavramları işlerken ilkin zorunluyu zikrediyor. “Zorunlu” terimi onun düşüncesinde şu anlamlara gelir: “Olduğundan başka türlü olamayan bir şeyle ilgili olarak da onun öyle olmasının zorunlu olduğunu söyleriz”.¹³ Bütün diğer zorunluluklar herhangi bir biçimde zorunlunun bu anlamından türerler.

Aristoteles imkansız kavramını da zorunlulukla bağlantılı olarak izah eder. İmkansız, karşıtı zorunlu olarak doğru olan şeydir. Örneğin karenin köşegeninin, kenarı ile ölçülebilir olması imkansızdır. Çünkü böyle bir önerme yanlıştır ve onun karşıtı, yani karenin köşegeninin kenarı ile ölçülemez olması sadece doğru olmakla kalmaz aynı zamanda zorunludur. O halde onun ölçülebilir olması sadece yanlış değildir, aynı zamanda zorunlu olarak yanlıştır. Mümkün, karşıtı zorunlu olarak yanlış olmayandır. Örneğin bir insanın oturuyor olması mümkün iken, onun oturuyor olmaması ise zorunlu olarak yanlış değildir. Bu nedenle mümkün zorunlu olarak yanlış olmayan şey anlamına gelir. Bir başka anlamda varolma imkanına sahip olduğunun söylenmesi doğru olandır.¹⁴

Aristoteles imkansız kavramının gerçekliğinin olup olmadığını araştırıyor. Ona göre mümkün gerçekleşebilir olduğu ölçüde varolduğundan mümkünün gerçekleşmeyeceğini söyleyemeyeceğimiz için onu imkansızdan ayırıyoruz. Başka bir deyişle, eğer bir şey mümkünse, ve hiçbir zaman varolmayacaksa, imkansız da hiçbir zaman gerçekleşmeyecek olan olduğu için mümkün ile imkansız arasında hiçbir fark olmayacaktır. Filozofumuza göre, varolmayan ancak varolması veya varlığa gelmesi mümkün olan bir şeyi var farz ettiğimizde hiçbir imkansızlık çıkmamaktadır. Oysa mesela karenin köşegeninin kenarı ile ölçülmesini düşündüğümüzde bundan farklı olur. Çünkü bu ölçüm imkansız-

¹⁰ A.g.e., s. 11

¹¹ William Kneale- Marta Kneale, The Development of Logic, Oxford, 1962, s. 86-88; Abdülaziz, a.g.e., s. 23-24

¹² Kneale, a.g.e., s. 85; Abdülaziz, a.g.e., s. 23

¹³ Aristoteles, Metafizik, Çev. Ahmet Arslan, c. I, Bornova-İzmir, E.Ü.Ed. Fak.Yay., 1985, s. 248-249

¹⁴ Aristoteles, a.g.e., s. 269-270

dır. O halde yanlış ile imkansız aynı şey değildir.¹⁵ Aristoteles ontolojik temeli mümkün ve imkansızın ölçüsü olarak göz önüne alır. Kuvveyi tanımlamak için fiile müracaat eder ve fiili, zıddı olan mümkünle açıklar.¹⁶

Aristoteles olumsalın tanımını *Organon*'da şu şekilde yapar: olumsal zorunlu olmayan ve varolmasında, imkansızlık olmaksızın varlığı farz edilendir. Zorunlu ve olumsalın çeşitleri olduğu gerek batı ve gerekse İslam mantıkçıları ile ilgilendirmiş; üzerinde uzun uzadıya durulmuştur. Ayrıca olumsal ve mümkünün birbirinden farklı olup olmadığı da tartışma konusudur. Bu iki kavram ayrı ayrı modalite türü müdür yoksa aynı modaliteyi mi ifade etmektedirler?

Aristoteles *Önerme* kitabının 13.Bölümünde mümkün ve olumsal arasında açık bir ilgi kurmuştur. Bu konudaki güçlük aslında metnin kendisindeki muğlaklıktan kaynaklanmaktadır. Aristoteles'te olumsal terimi anlam olarak açık değildir. O, olumsal ve mümkün terimlerini eş anlamlı olarak kullanır, hatta bu iki terimi birbirinin yerine kullanmıştır, denebilir. Fakat *Birinci Analitikler*'de bu iki terim için belirli iki varlık alanı üzerinde durmaktadır. Öncüllerde mümkün terimi geçtiğinde daima olumsalı kasteder; sonuçta geçtiğinde ise bazen mümkünü kasteder.¹⁷ "Aristoteles'in kullandığı 'Toendec-homenon' kelimesi bazen 'possible'(mümkün) bazen de 'contingent'(olumsal) diye tercüme edilmiştir. Tricot'dan başka Hamelin, Andre Darbon 'contingent' diye tercüme etmişler; diğer taraftan Serrus, P.Janet ve G. Seailles de aynı kelime için 'possible' yahut 'contingent' demektedirler. Bu durum Aristoteles'te mümkün ile olumsalın tam açıklıkla birbirinden ayrılmadığını göstermektedir. Öner'in belirttiğine göre Rondelet şöyle diyor: "Contingent ve possible Aristoteles için aynı cinstir. Birbirinin eşdeğeri olarak alınabilir. Aralarında fark yoktur."¹⁸

Rondelet, Aristoteles'in zorunlu ve mümkün için verdiği misallere dayanarak ona göre üç türlü zorunluluğun yanında üç türlü mümkünün de olduğuna işaret ederek şu şekilde bir gruplandırma yapar:

- 1)Gelecekte zorunlu olarak gerçekleşmeğe mecbur olan
- 2)Yalnız konuşulduğu anda mevcut olan,
- 3)Mutlak olması yönünden zorunlu olarak varolan ve olmağa mecbur olan.

Mümkün de geleceğe göre üç türüdür:

- 1)Eğer gelecek hadise zorunlu ise ona mümkün denir.
- 2)Gelecek hadise mutlak olarak önceden kestirilemez ve iki ihtimal de eşit olursa ona da mümkün denir.
- 3)Eğer belirsizlik mutlak değilse, iki alternatiften biri için bazı amiller varsa şu alter-

15 Aristoteles, *Metafizik*, Çev. Ahmet Arslan, c. II, Bornova-İzmir, E.Ü.Ed. Fak.Yay., 1993, s. 32

16 Aristoteles, a.g.e., s. 35, 3 nolu dip not

17 Kneale, 1962., s. 85

18 Öner, 1995, s. 134, 8 nolu dip not

natif muhtemeldir deriz, buna da mümkün denir.¹⁹

Aristoteles'e göre mümkün ise gerçekte mutlak bir terim değildir. Bazen mümkün fiil halinde olması yönünden gerçeği ifade eder. Mesela bir adam gerçekte gezdiği için gezebilir denildiğinde olduğu gibi. Genel olarak bir şey, mümkün olması tasdik edilenin daha önceden fiil halinde gerçekleşmiş bulunmasından ötürü mümkündür.²⁰ Aristoteles'te mümkün, bazen zorunluluğun olumsuz hali bazen de imkansızlığın olumsuz hali olmaktadır. Ona göre mümkünü, zorunlu-olmayan ve imkansız-olmayan şey olarak kabul edebiliriz. Aristoteles'in bazı durumlarda zorunluyu ve fiili durumu mümkün gibi saymasından anlıyoruz ki, ona göre bir şey ortaya çıkmışsa imkansız değildir; yine fiili durumu zorunlu saymasından da anlıyoruz ki, bir şey madem ki ortaya çıkmıştır, onun bu ortaya çıkışı zorunludur.²¹

Burada Aristoteles'in kastettiği aslında mümkünlüğün genel anlamıdır, bir başka ifadeyle İslam mantıkçılarının 'imkan-ı am' dediği imkandır. Bir şeyin önceden bilfiil olarak bulunmuş olması onun imkanını düşündürür; bir şey bir defa gerçekleştiği zaman o şeyin imkansız olmadığını açıkça anlarız; buradan onun mümkün bir şey olduğunu çıkarırız. Şöyle ki, bir şey imkansız değil ise mümkündür veya zorunludur; zorunlu da imkansız olmadığı için mümkündür.

Aristoteles'in modalite anlayışı, zamanla pek çok tartışmalara sebep olmuştur; bunun yanında klasik mantığın ilk çağda en çok tartışılan konularından biri olan modal kavramların daha farklı yönlerde gelişmesine katkıda bulunacaktır. Bu konuda Aristoteles ile en çok çatışanlar Megaralılar ve Stoahılar olmuşlardır.

Antikçağ geç dönemde iki büyük mantık akımı vardır. Biri Aristoteles'e dayanan Peripatetic okul diğeri Chrysippus tarafından Megaralıların öğretilerinden geliştirilen Stoacı okuldur.²² Diodorus Cronus (350-307)²³ ve Philo, Megara okulunun modalite teorisi'nin temelini oluşturur. Bu teorinin erken başlangıç tarihi Diodorus Cronus'un Master Argument'ine bağlıdır. Onun bu teorisi Antikçağda Megaralı ve Stoalı filozofların çoğunun dikkatini çekmiştir.²⁴

Şimdi kısaca bu iki akımın modalite teorilerini inceleyeceğiz.

Theophrastos ve Abelard'ın görüşleri Aristocu görüşü temsil eder. Theophrastos'ta Aristocu olmasına rağmen bazı noktalarda hocasını tenkit etmiştir. O, Aristoteles'in modalite teorisini, kavramlarını muhafaza ederek yenilemiştir. Hatta denilebilir ki,

19 A.g.e., s. 121-122

20 Aristoteles, Organon II Önerme, Çev. Hamdi Ragıp Atademir, 2. Bsk., İstanbul, 1989, s. 41

21 M.Tahir Yaren, İbn Sina Mantığına Giriş, Ankara, 1966, s.75

22 Kneale, 1962, s. 113-114

23 Diodorus Aristoteles'in çok genç bir çağdaşdır; Aristoteles'den 15 yıl sonra ölmüştür. Bkz. Jaakko Hintikka, "The Master Argument of Diodorus", American Philosophical Quarterly, vol. 1, Num:2, April, USA, 1967, s. 102

24 Frederic Seymour Michael, "What is the Master Argument of Diodorus Cronus?", American Philosophical Quarterly, USA, Vol. 13, Number 3, Haziran, 1976, s. 229

modalite konusu onda Aristocu olmayan unsurları da içermektedir. Çünkü modalite konusunda hocasına çok önemli ilavelerde bulunmuştur. Theophrastos modalite teorisini daha basit hale getirmeye çalışmıştır. Theophrastos Aristoteles'in modalite terimlerinin kurgusunu reddeder ve modalitenin bağı sınırladığı fikrine de katılmaz.²⁵

Abelard modal kavramların incelenmesine önem verenlerden biridir. O, mümkün ve olumsalın eşit olduğunu düşünür; ancak bu görüşünü bizzat Aristoteles'ten almasına rağmen yine de olumsal için yeni bir tanım getiriyor gibidir. Bu tanımda mümkünü zorunlu-olmayan biçiminde sınırlandırmak taraftarı değildir.²⁶

Megaralı ve Stoacı mantıkçıların mümkün modalitesi ile ilgili görüşleri konuyla ilgili önemli tartışmaları içermektedir. Bu tartışmalarda Diodorus'un "Master Argument" i çok önemlidir. Onun bu teorisi mantık tarihinde önemli bir rol oynamıştır. Bu nedenle Diodorus'un büyük ünü mantıkçı olarak önce bu delile dayanmaktadır. Ancak bu delil bazı problemler içermektedir. Onun akilyürütme biçimi bilinmesine rağmen bu delil hakkında bazı bilinmezler vardır.²⁷

Master Argument'in temel önermelerini ve yorumlarını şöyle zikredebiliriz: Bu ana delil şu üç önerme ve bu önermeler arasında farklılık ve uyumsuzluk olduğu fikri üzerine kuruludur:

- 1) Geçmişte varolan ve doğru olan her şey zorunludur.
- 2) İmkansız imkandan çıkmaz.
- 3) Ne şimdi varolan nede olacak olan, mümkündür.²⁸

Diodorus, zorunluyu varolan ve yok olmayacak olan; imkansızı, yok olan ve varolmayacak olan; mümkünü, varolan veya varolacak olan, zorunsuzu şu anda zaten varolan ancak yok olabilecek olan diye tanımlar.²⁹ William Kneal'e göre bu tanımların formundan açıkça anlaşılıyor ki, Diodorus olguları mümkün, imkansız, zorunlu ve zorunsuz diye düşünmüyor; çünkü Diodorus, modal nitelemelerin yüklemeler gibi konulara, doğru ve yanlış atfettiğini düşünür.³⁰ Bu ifadelerden açıkça anlaşılıyor ki, Diodorus zorunluyu geçmişte ve şimdi doğru olan, gelecekte de doğru olacak olan diye; mümkünü ise, gerçek olmuş olan, şimdi varolan veya gelecekte varolacak olan diye tanımlamak istemektedir.³¹

Diodorus bu üç önerme arasında uyumsuzluk olduğu fikrine dayanarak, "Varolmayan ve varolmayacak olan, mümkün değildir, bir başka ifadeyle ne şimdi nede gelecekte doğru olmayacak olan hiçbir şey mümkün olmaz tezini kurmak için, ana delilin ilk iki ön-

²⁵ Abdülaziz, 1993, s. 38-40

²⁶ A.g.e., s. 95

²⁷ Jaakko Hintikka, "Aristotle and The "Master Argument" of Diodorus", American Philosophical Quarterly, Volume 1, Number 2, April, USA, 1964, s.101,

²⁸ Michael, 1976, s. 229; Hintikka, A. g. m., s. 102-106; Abdülaziz, 1993, s. 50-51; Kneale, 1962., s. 119

²⁹ Kneale, A. g. e., s. 117-118; Abdülaziz, A. g. e., s. 49

³⁰ Kneale, A. g. e., s. 117-118

³¹ A.g.e., s. 133

cülünün rasyonelliğini kullanmaktadır. Aslında Master Argument, Diodorus tarafından mümkünün “Şimdi olan veya gelecekte olacak olan” olarak tanımının kurulması için düzenlenmiştir.³² Diodorus ilk iki önermenin doğru olduğunu kabul edince, buna bağlı olarak üçüncü önermenin yanlış olması zorunlu olarak ortaya çıkar.

“Master Argument”in bu üç önermesinin yorumu ve birbiriyle uyumlu olup olmadığı çok tartışılan bir konudur. Daha önce de belirtildiği gibi Diodorus ilk iki önermeyi doğru kabul edip üçüncü önermeyi uyumsuz kabul ederek kendi bu iki önermeye uyumlu olacak üçüncü bir mümkün tanımı geliştirmektedir.³³ Diodorus “Master Argument”inde mümkünün gelecek zamanın belli bir parçasında gerçekleşeceğini düşünmektedir. Eğer bu düşünce Diodorus’un sisteminin 2. ve 3. Önermesiyle imkansız yapılırsa o zaman ortaya çıkacaktır ki, öncüllerin orijinal grubu uyumsuzdur.³⁴

William Kneal’e göre “Master Argument”in önermelerinden yalnızca bir tanesi itirazı mümkün olmayan bir önermedir. Bu önermeyi de modal mantığın temel tezi kabul eder ve zaten Aristoteles tarafından bilindiğini belirtir. Acaba neden 1. Önerme (geçmişte doğru olan her şey zorunludur) genel bir şekilde kabul edilir ve 2. Önerme (imkansız mümkündür) ile birlikte, üçüncü önerme (ne şimdi varolan nede gelecekte varolacak olan mümkündür) nin inkarını içeriyormuş gibi ele alınıyor? Belki de ilk önermeyi kurmak için Diodorus, geçmişin sabit, değiştirilemez olması gibi önemsiz zayıf bir görüşe başvurmuştur. Şunu söylemek makul görünüyor: Şu an başka türlü olamayacağından, olmuş olan zorunludur. Aristoteles’in de *Önerme* kitabında görüldüğü gibi bu relatif bir zorunluluktur. Fakat zorunluluk fikri dikkatlice incelendiğinde William’a göre, “Master Argument”te ileri sürüldüğü gibi, geçmişe mutlak bir zorunluluk atfetmek akla uygun gibi gelebilir. Bununla birlikte Diodorus Cronus’un tezinin bir karışıklık taşıdığına dikkat etmek gerekir. William Şu yorumu getiriyor: Geçmiş hakkında her doğru önerme zorunludur; veya geçmiş zaman hakkında her doğru önerme zorunludur. Eğer bir ifadeyi ikinci anlamda ele alırsak zorunlunun Diodorus tarafından verilen tanımına göre doğru değildir.³⁵

Bütün bunlardan sonra indirgemeci olma özelliği gösteren “Master Argument”in akılyürütme biçiminin ilk adımının ne olduğu anlaşılabilir. O da şudur: 3. Önerme ile asla gerçekleşmeyen imkânın bununla birlikte hakikatte gerçekleştiğidir. Bu şekilde Diodorus, imkansızlığı bu iddiadan çıkarmıştır.³⁶

Bundan sonra “Master Argument”in bu üç önermesinden bahsederken 1. Önerme için P¹, 2. Önerme için P², 3. Önerme için P³ sembolü kullanılacaktır. Şimdi bu üç önermenin nasıl uyumsuz olduğu ve bu uyumsuzluğu kabul etmeyenlerin görüşlerini ele alacağız:

³² Kneale, a.g.e., s. 119; Hintikka, A.g.m., s.102

³³ Kneale, A. g. e., s. 117-118; Abdülaziz, A. g. e., s. 49

³⁴ Hintikka, a. g. m., s. 106

³⁵ Kneale, 1962 s. 119

³⁶ Hintikka, a.g.m., s.104

Delillé ilgili bazıları da öncüllerin uyumsuz bir set oluşturmadığını ileri sürerek, sebeplerini açıklamaya çalışmışlardır. Çünkü ilk bakışta bu set uyumsuz gözüküyor. P¹'in anlamı şöyledir: "Geçmişte doğru bir önerme zorunludur. P³ önermesinin anlamı da şöyle olacaktır: "Mümkün olan bir önerme var fakat ne var ne de olacak". Bu P³ önermesinin uygulama alanı şimdiki ve geleceği içerir. Çünkü geçmiş hakkında hiçbir şey söylemiyor. Şimdi bundan ne gibi bir sonucun çıkacağı araştırılmalıdır. Mümkün olan fakat ne şimdi ne de gelecekte olmayan bir önermenin geçmişte doğru olması P³ önermesine uygundur.³⁷

Bu ifadelerden, "Master Argument" in uyumsuz bir set oluşturmadığı düşüncesini elde ediyoruz. Çünkü eğer P³ önermesi geçmişte doğruluğu dışarıda bırakmazsa diğer iki önermeyle çelişmiş olmayacak ve Diodorus'un uyumsuzluk teorisi yıkılacaktır. Oysa, Diodorus'a göre P³ önermesi üçlü formülasyonda geçmişte doğruluğu içermemektedir.

P³ önermesi imkanı açık bırakmasına rağmen, diğer iki önerme eşlik edince bu imkan ortadan kalkabilir. Şimdi P³ önermesinin ifadesi olarak ne şimdi ne de gelecekte doğru bir önerme, Master Argument'in diğer iki önermesi arasında, geçmişte doğru mümkün bir önerme olursa, bu önerme (geçmişte doğru önerme-P³) geçmişte doğru olduğu için; "Master Argument" in P¹ önermesi ile zorunludur; zira yalnızca doğru değildir, zorunlu olarak doğrudur. Zorunlu olarak doğru olduğu için şimdi de doğrudur. Fakat, P³ önermesine göre, önerme şimdiki halde doğru değil. Bu nedenle P³ önermesinde varolan önermenin geçmişte varolduğu faraziyesi bir çelişkiye yol açar. P² önermesine göre şimdi doğru olmayan geçmişte de doğru olmuş olamaz. Buradan şu sonuç çıkar: P³ önermesinde ifade edilen bir önerme sadece şimdiki halde doğru-olmayan değil, geçmişte de doğru-olmayandır. Şimdi bu zorunluluk yorumunu vererek P³ ve P¹ önermesini de katarak şu yapıyı kurabiliriz: Şu anda doğru olmayan geçmişte de doğru değildir; bundan çıkan sonuç şudur: şimdi doğru olmayan ve gelecekte doğru olmayacak olan hiçbir zaman varolmayacaktır. Buradan P³ (şimdi varolmayan ve gelecekte varolmayacak olan bir mümkün önerme) ile birlikte şunu çıkarabiliriz: "P^{3*}" gibi hiçbir zaman varolmayan mümkün bir önerme vardır. "P^{3*}" önermesi Diodorus'un iddia ettiği gibi P³ önermesinin takviye edilmiş şeklidir. Rescher'e göre Diodorus "Master Argument" inde kullandığı önermelerin doğru olmadığını göstermek için P¹, P², P³ önermeler grubundan oluşan setin uyuşmaz olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır.³⁸

P^{3*} önermesine göre hiçbir zaman varolmayan fakat mümkün olan bir önerme vardır. Bu önermeye "Po" önermesi diyelim. Po önermesi hiçbir zaman varolmadığı için, olumsuzu her zaman varolandır. Po önermesinin olumsuzu her zaman varolan olarak geçmişte de varolandır ve bu yüzden de P¹ önermesiyle zorunludur. Eğer Po'ın olumsuzu zorunluysa Po imkansızdır. Bununla birlikte P^{3*} ile Po mümkündür. Bu nedenle P¹

³⁷ Michael, 1976, s. 229

³⁸ Michael, a.g.m., s. 230 .

ve P3* arasında bir çelişki vardır. "Master Argument"ın öncüllerinin uyumsuzluğunu göstermek için kullanılan bu akilyürütmede bir nokta daha vardır. O da P2 önermesine hiç değinilmemesidir. Öncüller arasındaki uyumsuzluk yalnızca P1 ve P3* önermeleri kullanılarak gösteriliyor. Rescher tarafından bu garip ve şüpheli karşılanmıştır.³⁹

Bazılarına göre P2 önermesini şöyle yorumlayabiliriz: P2 önermesine göre "Master Argument"te imkansız imkandan çıkmaz. Bu hüküm iki farklı yoruma açıktır. 1)İmkansız, imkanı takibetmez şeklinde yorumlanabilir. Bu takibetme zamansal bir ardarda geliş ifade ediyor. 2)İmkansız, imkandan sonuçlanmaz; bu da birinci yorumda olduğu gibi zamansal olarak değil de mantıksal olarak takibi anlatır. Birinciye P2 önermesinin zamansal yorumu ikinciye de mantıksal yorum denir. İmkansız mümkünden sonra gelmez, onu takibetmez şeklinde olan zamansal yorum şu anlama gelir: İmkansız asla "mümkün" olan olmaz. P2 nin mantıksal yorumu da şu şekilde ifade edilir: İmkansız bir önerme mümkün bir önermeden neşet etmez.⁴⁰

Rescher'e göre P1 ve P3 önermesi olgusal önermelerdir. P2 önermesi ise imkansızlığı ifade ettiği kabul olunursa mantık prensibidir. Rescher'e göre P2 önermesinin temporal (zamansal) yorumu daha makul görünüyor. Ancak P2 nin zamansal yorumunu birinin yaptığına dair bir verinin olmadığını söylüyor. P2 nin zamansal yorumu o zaman P1 in sonucu olur ve P2 nin zamansal yorumunu inkar etmek sırf P1 i reddetmek içindir.⁴¹ Bu nedenle Diodorus'un bütün söylediğinin özeti "İmkansız mümkünden sonuçlanamaz", sonra "Mümkün olan daima mümkün olacaktır,"⁴² düşüncesidir.

Diodorus'un modalitelere zaman kavramını sokması pek çok kişinin bu konuya dikkatini çekmiştir. Bu yüzyılda pek çok felsefeci ve mantıkçı Diodorus'un bu delili üzerinde durmuştur. Onun, delilini ispatlarken kullandığı yolu tefsir etmek için pek çok araştırma yapılmıştır. Bunun için Zeller, Compleston ve Rescher, Diodorus'un modal kavram anlayışını zaman açısından yorumlamışlardır.⁴³

Diodorus'un görüşleri eskiçağda determinizm veya fatalizmi içerdiği şeklinde anlaşılmıştır.⁴⁴ Bununla birlikte Diodorus'un kullandığı akıl yürütme tarzı yine de Aristoteles'ininkine benzetilmektedir. Hintikka'ya göre Aristoteles ile Diodorus arasında önemli oranda uygunluk vardır. Gerçekte bu delilin 1. ve 2. Öncülleri ve bu öncüllerin açık sonucu (Şimdi olan veya gelecekte olacak olan mümkündür) Aristoteles tarafından ele alınmış doktrinlerdir.⁴⁵

39 Nicholas Rescher, "Aversion of The Master Argument of Diodorus", The Journal of Philosophy, USA, vol. 63, 1966, s. 230

40 Rescher, a.g.m., s. 233-234

41 Rescher, A. g. m. s. 235

42 Rescher, a.g.m., s. 230; Abdülaziz, 1993, s. 52-53

43 Rescher, a.g.m., s. 231; Abdülaziz, A.g.e, s.52-53

44 Kneale, 1962 s. 118; Abdülaziz A.g.e., s. 50-51; Hintikka, A. g. m., s. 118

45 Hintikka,a.g.m., s. 102

William Kneal'e göre ise Diodorus "Master Argument"ini Aristoteles'in modalite teorisine karşı geliştirmiştir. Onun çalışması özellikle Aristoteles'in *Önerme* kitabının 9. Bölümdeki tezine karşı yöneltilmiştir. Diodorus'un geliştirdiği bu teörinin önemli bir özelliği gerçek kontenjanı reddetmesidir. Bu şekilde Diodorus Aristoteles'in "potansiyalite" teorisini reddetmek için bir yol bulmak istemiştir.⁴⁶ Çünkü Diodorus'a göre gelecek hakkındaki tüm doğru önermeler zorunludur. Diodorus bu görüşü Aristoteles'in kabul ettiği "geçmişin zorunluluğu" görüşünün bir sonucu olduğunu iler sürer. Diodorus'un sisteminin amacı belki de bütün doğru önermelerin istisnasız zorunlu olduğunu ispatlamaktır.⁴⁷

Aristoteles'in "Geçmişte veya şimdi doğru olan zorunlu olarak doğrudur", fikrini kabul ettiği belirtilir.⁴⁸ O zaman da bu ilkedен şu sonuç çıkar: Şu anda yok olan imkansızdır. Aristoteles Hintikkaya göre imkansızlığı burada bulmaktadır.⁴⁹ Bu açıdan Aristoteles'in düşüncesinde zaten olmuş bitmiş bir şeyde kontenjanlık yoktur; şu anda varolan her şey geçmiş her şey gibi aynı şekilde zorunludur. Aristoteles, varolan varolduğu zaman zorunludur, varolmayan varolmadığı zaman zorunlu olarak var değildir demektedir. Bu nedenle onun görüşünde geçmiş ve şimdi aynı kategoride gruplandırılır. Gelecek ise bunların tersidir. Görüldüğü gibi o, kontenjanı ve mümkünü gelecekte aramıştır,⁵⁰ Diodorus ise bu düşüncenin yanlışlığını iddia ederek bir şeyin mümkün olmasını sağlayan şeyin gelecek olmadığını, mümkünün her zaman mümkün, zorunlunun her zaman zorunlu olduğunu söylemektedir. Bu itibarla Diodorus'un modal kavramların değişmezliği onun modalite anlayışının temelinde yatan anlayıştır. Modalitelerin kendi doğruluk değerini değiştirmemesi aslında bütün modaliteleri özellikle zorunlu ve mümkünü birbirine yakınlaştırmaktadır. O zaman bu ayırım yalnızca zihni bir ayırmadır, ontolojik olarak varlıklar zihindeki gibi modal olarak ayrılmaz.

"Master Argüment"in en önemli ve anlaşılması en güç öncülü 2. Öncül (imkansız mümkünden çıkmaz) dür. Bu öncül Aristoteles'in mümkün kavramıyla yakından ilgilidir. 1., 2., ve 3. Öncüller Aristoteles'de vardır, bu nedenle yeni degillerdir. Aristoteles mümkünün tanımı olarak şu ifadeyi kullanır: "Zorunlu olmayan ve fakat varlığının farzedilmesinde imkansızlık çıkmayandır."⁵¹ Aristoteles'e göre her mümkünün yalnızca imkansızlığı içermeyen varolacağı farzedilmiyor aynı zamanda onun, zamanın belli bir anında gerçekleşiyor olduğunun düşünülmesi de gerekir. Ayrıca müşahede ediliyor ki, imkansızlığın matematik ispatının ilk adımı zamanın belli bir anında gerçekleşen bazı imkanlar tezi ile ortaya konmuş oluyor.⁵² Buradan çıkarılacak sonuç şu olmaktadır: İm-

46 Kneale, a. g. e., 122-123

47 A.g.e., s. 133

48 Hintikka, a.g.m., s. 107

49 A.g.m., s. 107

50 A.g.m., s. 103, 11 nolu dip noi.

51 A.g.m., s. 103

52 A.g.m., s. 105

kansız modalitesi de tanımlanırken imkan modalitesine müracaat edilmektedir. Yani eğer mümkünün herhangi bir vakitte gerçekleşeceği düşünülür ise imkansızın hiç bir vakitte gerçekleşmeyeceği düşünülür. Bu da kısır döngüyü ortaya çıkarır.

Mümkün kavramı ile ilgili de bir kısır döngü gözüküyor, çünkü tanımında zorunlu ve imkansız modalitelere müracaat edilmiştir. Bu nedenle pek tatmin edici bulunmuyor. Onun bu ifadesini mümkünün gerçek bir tanımı olarak görsek de görmesek de şu açıktır ki, bu mümkün oluşun mantıksal özelliğinin açık bir müşahedesidir. Daha doğrusu mümkünün tanımı adsal tanım gibi gözüküyor. Bununla beraber zorunlu ve imkansız modalitesinin anlamı daha açıktır. Bu açıklık nedeniyle mümkün bu iki kavram vasıtasıyla tanımlanmaktadır.

Diodorus'tan farklı olarak diğer Megaralı mantıkçı Philo çeşitli modaliteler arasında önermenin doğruluğu yada yanlışlığını sağlayan tabiatı vasıtasıyla bir ayırımı yapılabileceğini düşünür. William Kneale, Boethiustan naklen modal terimlerin Philo'daki favori tanımlarını şöyle sıralamaktadır: mümkün olma, bir hükmün asli tabiatıyla doğruluğu ifade etmesidir. Mesela "Bu gün şunu okuyacağım" diyorum, eğer bunu hiçbir dış şart engellemezse o zaman bu şey gerçek olarak doğrulanabilir. Aynı şekilde buna benzer olarak Philo zorunluyu, doğru olan ve asla yanlışlığı kabul etmeyen; zorunsuzu da yanlış kabul edebilen; imkansız kendi asli tabiatı icabı asla doğruluğu kabul etmeyendir, şeklinde tanımlıyor. Öyle görünüyor ki, o imkanı temel modal kavram olarak ele almış ve onu kendinde yeterli ve kendi kendine uygunluk olarak tanımlamıştır.⁵³

Mates ve William Kneal'e göre Stoacıların modaliteye bakış açısı (Chrysippus'un temsil ettiği) Philo'nunkinden daha karmaşıktır. Stoacıların modal tanımları şu şekildedir: mümkün dış şartların, varolmasını engellememesi şartıyla gerçek olmayı kabul edendir; imkansız, gerçek olmayı kabul etmeyendir; zorunlu gerçek olan ve yanlış olmayı kabul etmeyen ya da yanlış olmayı kabul etmesinin dış şartlarla engellenmesidir; zorunsuz ise eğer dış şartlar engellemezse gerçek olan ve yanlış olabilendir.⁵⁴ Chrysippus'un görüşleri Diodorus'ununkinden farklıdır. O, zorunlunun tanımında tereddüt eder, mutlak zorunlu ve relatif zorunlu ayırımı yapar. Chrysippus'un zorunluluk tanımının iki alternatif içerdiği görülmektedir; zorunlu hem yanlışlığı kabul etmeyendir, hem de gerçek olandır. Bununla birlikte eğer dış şartlar kendisini alıkoymamış olsaydı yanlış olmuş olabilendir. Fakat aşikardır ki, burada mutlak ve relatif zorunluluk arasında bir ayırımı başlangıcı vardır. Chrysippus bu ayırımı yapmaktadır. Ona göre bazı basit olaylar (Sokrates bir gün ölecektir) diğer olaylardan bağımsız olarak önceden belirlenmiştir. Diğer olgular (Oedipus Laius'tan doğacaktır) yalnız bileşik olgularla bağlantılı olarak önceden belirlenmiştir. Çiçero'ya göre, bağlantılı olaylar Chrysippus tarafından "condestinate" diye isimlendirilmiştir. Açıkça onlardan biri hakkındaki bir önerme diğer önermey-

⁵³ Hintikka, a.g.m., s. 122; Abdülaziz, 1993, s. 58

⁵⁴ Kneale, 1962, s. 123; Abdülaziz, a. g. e., 61

le bağlantı halinde zorunlu olacaktır.⁵⁵

Modal kavramların açıklamalarını dikkate aldığımızda Philo ve Stoacıların verdiği tanımların devri (circular) olduğunu görürüz. Zira anahtar terim kabul ve reddetmedir; Yani bir şeyi kabul edebilme kabiliyeti ve kabul edememe hali modal kavramları gerektirir. Böyle bir devrilik zorunlu olarak bir yanlışlığı değildir.⁵⁶

Chrysippus doğru, yanlış, zorunlu ve bunun gibi terimleri önermelere uygulamıştır, hükümlere değil. Fakat o, Diodorus'u tenkit etmeye çalışmıştır. Çünkü Diodorus, "Master Argument"ın ilk öncülünde böyle yapar görünüyor. Onun ikinci öncülü böyle değil; imkansız bir hükmün, mümkün bir hükümden çıktığı söylenebilir. Chrysippus relatif ve mutlak arasındaki ayırmadan başka zorunluluk ve imkansızlık arasında da ayırım yapar. Çiçeroya göre o, "zorunludan çıkan kendinden zorunludur" genel hükmünü inkar etmiştir. Bu inkar, imkansız mümkünden çıkar iddiasıyla uygundur. Stoacılar göre kesin hükümler çok özel bir halde zorunlu ve imkansız olabilir: Bu şekilde "Ben varım" önermesinin zorunlu olduğu "Ben yokum" önermesinin de imkansız olduğu söylenir.⁵⁷ Bu örnekle modalitelerin önermelere ya da hükümlere uygulanması arasındaki farkı açıklayabiliriz. Chrysippus, modaliteleri önermelere uygulamıştır. Şimdi "Ben varım" önermesi doğru olduğu zaman zorunludur. Bu önermeden "Ben yokum" hükmü çıkmaz. Çünkü çelişkili bir durumdur. Ancak formel anlamda önermeyi ele alırsak çıkarımsal olarak "Ben varım" önermesinin zorunluluğundan "Ben yokum" önermesinin imkansızlığını çıkarırız. İşte bu anlamda Chrysippus imkansız mümkünden çıkmaz ve zorunludan çıkan kendinden zorunludur önermesini kabul etmiyor⁵⁸. Fakat burada bir başka problem ortaya çıkmaktadır. Zorunlu ile imkansız arasındaki ilişki türü imkansız ile mümkün arasındaki farklıdır. Zorunlu, varlığın zorunluluğu iken imkansız da yokluğun zorunluluğunu ifade etmektedir. Bu nedenle aralarında tek boyutlu bir anlam birliğı vardır. Ancak imkansız ile mümkün arasında hiçbir açıdan bir uyum yoktur. İşte bu yüzden Chrysippus'un imkansız mümkünden çıkar görüşü kabul edilir değildir. Bir diğer husus imkansızın çelişğı zorunlu olmalıdır ya da zorunlunun çelişğı imkansız olmalıdır görüşü yukarıdaki anlam beraberliğinden dolayı tenkit edilebilir gözüküyor. Bu nedenle imkansızın çelişğı bize göre mümkün; zorunlunun çelişğı de zorunsuzdur.

Mümkün Modalitesinin Tanımının Doğurduğu Ontolojik Sorunlar

Stoacılar da Aristoteles zamanında imkan ile fiil (actüel) arasında farkın olmadığını iddia etmişlerdir. Yine aynı şekilde Megaralılar, imkan kavramını ve oluş kavramını ortadan kaldırmaya ve kuvve ve fiili özdeş kılmaya çalışmaktadırlar. Aristoteles ise bu fikirlerle karşı çıkmaktadır.⁵⁹ Aristoteles'in Megaralıların kuvve ve fiili özdeşleştirmesine

⁵⁵ Kneale, a.g.e., s. 123-124

⁵⁶ A. g. e., s. 125

⁵⁷ Abdülaziz, 1993, s. 42-43

⁵⁸ A.g.e., s. 44

⁵⁹ Aristoteles, 1993, s. 29, 1 nolu dip not; Kneale, 1962, s. 117-118

karşı çıkmasının nedeni şudur: Ona göre bir şey varolma kuvvesine sahip olabilir ama varolmayabilir; varolmama kuvvesine sahip olabilir, ama varolabilir.⁶⁰ Aristoteles Megaralılar'a karşı şu fikirleri ileri sürer: Eğer kuvveden yoksun olan imkansız olan ise meydana gelmemiş olan, hiçbir zaman meydana gelemeyecek demektir, böylece de meydana gelme kuvvesine sahip olmayan bir şeyin olduğunu veya olacağını söylemek yanlış olacaktır. Çünkü imkansızın anlamı budur. İmkansız meydana gelme kuvvesine sahip olmayandır. Eğer kuvve ve fiil birbirine karışırsa meydana gelmeyen meydana gelmeye muktedir olmayan olur ve o zaman hiçbir şey meydana gelmez. Buna bağlı olarak da her türlü değişme ortadan kalkmış olur.⁶¹ Aristoteles'e göre mümkün olan her şey fiil haline gelmeyebilir. O halde varolma gücüne sahip olan bir şey varolabilir veya olmayabilir. Aynı şey hem varolma hem de olmama gücüne sahiptir ve olmama gücüne sahip olan bir şeyin varolmaması mümkündür.⁶²

Aristoteles'in bu konudaki akılyürütmesini şöyle formüle edebiliriz: Zorunlu olarak varolan şeyler bilkuvve var olmadığından zorunlu varlıklar her zaman özü gereği olan şeylerdir. Oysa bilkuvve varlıklar hem varolabilirler hem de olmayabilirler. İlk varlıklar zorunlu olarak varolan varlıklardır. O halde ilk varlıklar bilkuvve varlıklar değildir, bu nedenle de fiil kuvveden önce gelir.⁶³ Aslında Aristoteles burada başlangıçta fiil ve kuvveyi bir birinden ayırmayıp bilkuvve olan bir şey yoktur, ikisi özdeştir; bilfiil olmayan bir şey var değildir, bir güç (kuvve) ancak bilfiil olunca ortaya çıkar diyen Megaralılar'ı tenkid ederken, şimdi fiili kuvveden önce geçirip aslında kuvve diye ara bir varlığı pek de makbul saymadığını dile getirmektedir. Megara okulunun görüşü kendi içinde daha basit ve anlaşılır görünüyor.

Megaralıların yapmaya çalıştığı şey ise Aristoteles'in gerçek imkan teorisini reddederken modal kavramlara yer bulmaya çalışmalarıdır. Bu en azından daha sonraki jenerasyondan Diodorus Cronus'un amacıydı. Bu durumu Aristoteles "possible" ve "actual" arasındaki ayrımın inkarı olarak yorumlamıştır.⁶⁴

Aristoteles'e göre Megaralılar'ın akıl yürütmesi hareketi ve oluşu ortadan kaldırmaktadır. Ayakta duran daima ayakta duracak; oturan da daima oturuyor olacaktır. O eğer oturuyorsa kalkamayacaktır. Çünkü ayağa kalkma kuvvesine sahip olmayanın ayağa kalkması imkansızdır.⁶⁵

Megaralılar ayrıca sınırsız olarak hatta gelecek olaylara bile uyguladıkları çelişmezlik ilkesinin mutlak değerini ortaya atmaktadırlar. Onlar için iki gelecekte ancak biri mümkündür ve diğerini çelişigi olarak dışarıda bırakır. Doğru olan doğrudur, ezeli ve

⁶⁰ Aristoteles, a.g.e., s. 31

⁶¹ A.g.e., s. 30

⁶² A.g.e., s. 47-46

⁶³ A.g.e., s. 48, 2 nolu dip not

⁶⁴ Kneale, 1962, s. 118

⁶⁵ Aristoteles, a.g.e., s. 30

ebedi olarak doğrudur; yanlış olan yanlıştır ve ezeli ebedi olarak yanlıştır. Her şey ezeli-ebedi olarak belirlenmiştir. Her şey ya zorunludur veya imkansızdır. Başka bir deyişle varolan ile varolmayan arasında hiçbir geçiş, hiçbir ara varlık veya durum yoktur.⁶⁶

Aristoteles'in düşüncesinde ise doğru ve yanlış, nesnelere uygun düşmek veya düşmemekten ibarettir, onlar mümkünlerle değil, fakat şu andaki veya geçmişteki gerçek olanla ilgilidir. Belirsiz (gelecek) olan söz konusu olduğunda ise çelişmezlik ilkesi de belirsiz olmakta, mutlak olmamaktadır. Böylece gelecekteki olayların imkanı korunmaktadır. Çünkü gelecekle ilgili olarak iki çelişik önermeden biri diğeri kadar doğru olabilir.⁶⁷

Ayrıca Megaralıların aksine Aristoteles varlık ile varolmama arasında "oluş" demek olan aracı bir durumun mevcut olduğunu ve varolan ile varolmayan arasında da "olan"ın varolduğunu belirtir. Aristoteles bu aracı durumu ne varlık ne de yokluk olan aracı bir durum diye yorumlar. O halde onun varlık anlayışında gerçek bir varoluş veya yok oluş söz konusu değildir, sadece birinci durumdan ikinci duruma sürekli bir geçiş sözkonusudur.⁶⁸ Aristoteles varlık ile varolmamak ve varolan ile yok olan arasındaki oluşu anlatırken şu tezi ileri sürer: Her oluşta olan bir şeyin ve bu olan şeyin kendisinden olduğu bir şeyin olması ve bu dizinin en son teriminin meydana gelmemiş bir şey olması zorunludur. Çünkü bu dizi sonsuza gitmez; varolmayandan hiçbir şey varlığa gelmez. Gerçekleşmiş bir şey olma imkanına sahip olmayan bir şeyin, oluş içinde olması mümkün değildir. Gerçekleşmiş bir şeyin ise gerçekleşir gerçekleşmez varolması zorunludur.⁶⁹

Aristoteles'e göre daha önce hiçbir şeyin varolmaması durumunda oluş imkansızdır. Meydana gelen şeyin bir parçasının daha önceden zorunlu olarak varolması gerekir. Çünkü madde oluşun için öznesi olmasından dolayı bir parçadır.⁷⁰ İmkan olarak maddi varlıkta sebat olduğu kadar değişme; birlik olduğu kadar çokluk da vardır. Bundan dolayı maddi varlık hem gerçek hem imkandır. Başka bir deyişle olmak ve olacak olmak onun iki manzarasıdır. Maddi varlık bu iki kutuplu vasıflarıyla evrimdedir. Evrimi olmak devam eden bir şeyin olacak olana doğru açılması, daima yeni imkanların gerçekleşmesi demektir.⁷¹

Diodorus'un görüşleri eskiçağda determinizm veya fatalizmi içerdiği şeklinde anlaşılmıştır.⁷² Şimdi varolmayan varolamaz ve her ne varolursa zorunlu olarak varolur, görüşünü incelersek şunu görürüz. Bu durumda imkaniyet ve fiiliyet arasında bir ayrım, fark kalmaz. Eğer birisi iddia ederse ki, "P mümkündür" acaba o, P nin şimdiki halde mi yoksa gelecek bir zamanda oluşunu mu kastediyor? Burada Hintikka ikinci durumu ka-

⁶⁶ A.g.e., s. 29, 1 nolu dip not

⁶⁷ A.g.e., s. 29, 1 nolu dip not

⁶⁸ A.g.e., s. 152, 4 nolu dip not

⁶⁹ A.g.e., s. 175

⁷⁰ A.g.e., s. 338

⁷¹ Hilmi Ziya Ülken, Varlık ve Oluş, A.Ü. İlahiyat Fak. Yay., Ankara, 1968, s. 351

⁷² Hintikka, 1964, s. 118; Abdülaziz, 1993, s. 50-51

bul ediyor. Eğer şimdiki halde oluşu kesdedilirse ne gibi sonuç çıkarılır? Bir şey, konuşmanın yapıldığı o anda halihazırda varoldukça, o şey mümkündür, demek yanlıştır. Çünkü bu anlamda imkaniyet ve fiilyet birleşir. Bu ise determinizmin bir formudur ve bazı Megaralıların özellikle Diodorus'un kesin olarak kabul ettiği görüşlerdir. O halde Diodorus'un ve tabiki Megaralıların bu determinist görüşe sahip olduğu aşikardır.⁷³ Bilindiği gibi Aristoteles için mümkün gelecekle ilgilidir. Diodorus ise mümkünün doğasında şimdi olmak olduğunu kabul eder. Çünkü, ona göre, şu anda olmamak geçmişte ve gelecekte de olmamayı gerektireceğinden imkansıza varılır. Oysa Aristoteles ise tam tersini düşünmektedir.

Aristoteles, Megaralıların imkan kavramının fiiliyet kavramından ayrı bir şekilde kullanılmasına karşı çıktıklarını beyan eder.⁷⁴ O ise buna karşı mümkün kavramının fiiliyetten farklı olduğunu ve bu ikisini bir kabul etmenin bazı saçma sonuçlar çıkaracağını söyler. Megaralılar acaba kendilerini nasıl savunuyor? Ve acaba onlar determinizm anlamına gelecek delillerini imkan kavramının actuel anlamında kullanımıyla nasıl uzlaştırıyorlar? Hintikka Aristoteles'in ve karşıtlarının görüşlerini formüle ederek şu şekilde açıklar:

Hintikka'ya göre "Bir t zamanda P yoktur (not P at to)" önermesi "Bir t zamanda P mümkün değildir" önermesine delalet eder. Bir başka ifadeyle her ne zaman P yoksa, o zaman P mümkündür demek yanlıştır. Aristoteles'in "P nin olması imkansızdır" önermesine getirdiği yorum şöyledir: Konuşmanın yapıldığı anda P vardır demek yanlıştır ve daha sonraki zamanda da P vardır demek gene yanlıştır anlamını içerir. Bu Hintikkanın bahsettiği ikinci yorumu ifade eder. Bu ikinci yoruma göre, "P mümkündür" önermesi doğrudur, gelecek bir zamanda herhangi bir vakitte P doğru olacak olduğu zaman. Daha da öte bu görüşe göre, "P şu anda vardır" demek bütün gelecek zamanlarda doğru olursa P zorunludur, demek de doğrudur. Aristoteles Megaralıları tenkit ederken bu çeşit bir imkan kullanmaktadır.⁷⁵ Aristoteles'e göre "P mümkündür" önermesi "P vardır veya P olacaktır" önermesi tarafından ifade edilir ve hatta ona eşittir. "P şu anda mümkündür" demek basitçe şu anlama gelir: "P vardır demek gelecek herhangi bir zamanda doğru olacaktır." "Şu anda P zorunludur" demek ise şu anlama gelecektir: "P vardır demek daima doğru olacaktır"⁷⁶

Şimdi şu modal önermeler arasındaki ilişkileri görelim: "P mümkündür" önermesi (zamansal olarak belirlenmediği yerde) şu anlama gelir: "P nin doğru olması veya doğru olacak olması mümkündür." Daha önce de belirtildiği gibi bu yoruma göre, "P mümkündür", doğrudur, P gelecek herhangi bir zamanda doğru olacak olduğu zaman. Aynı şekilde eğer P gelecekte daima doğru olacaksa "P zorunludur" önermesi de doğru ola-

⁷³ Hintikka, a.g.m., s. 108

⁷⁴ Hintikka, A. g. m., s. 110

⁷⁵ A.g.m., s. 109

⁷⁶ A.g.m., s. 109

caktır. Fakat bunun tersi asla sonuç olarak çıkmaz. Fakat Diodorus döndürme ile yapılan çıkarımları elde edebilmek için "P mümkündür" önermesini "P vardır veya olacaktır" önermesiyle eşit tutmayı gerekli görmüştür.⁷⁷

Hintikka şunu belirtir: eğer zamansal olarak belirlenmemiş bir P önermesinin yerine zamansal olarak belirlenmiş "P bir 'to' zamanda vardır" önermesini alacak olursak, veya "P mümkündür" önermesini "P nin şu anda olmuş olması mümkündür" şeklinde anlarsak o zaman "Master Argument" saf determinizm şekline transfer edebiliriz. Pek muhtemeldir ki, Diodorus'un "Master Argument"i ilk Megaralıların determinizm delillerinin temeli olarak çok aşırı bir yorumdur.⁷⁸ Fakat Hintikka, Diodorus'un imkan kavramının actualite kavramından farklı olduğunu düşündüğünü belirtir. Gerçekte, ona göre herhangi bir zaman diliminde meydana gelen bir şeyle ilgili hakiki bir imkan yoktur. Biz, "Bir şey şu anda mümkündür" dediğimizde sadece "O doğrudur veya doğru olacaktır" demiş oluruz. Yoksa şu anda meydana gelmekte olan hakkında konuşmuş olmayız, fakat gelecekte meydana gelen aynı şeyler hakkında konuşuruz.⁷⁹

Şunu belirtmelidir ki, determinizm şuna delalet eder: Şu anda varolmayan imkansızdır. "Master Argument"in dayandığı temel nokta ise değişecek olan bir şeyin olması mümkün değildir, bir başka ifadeyle değişen bir şey yoktur, düşüncesidir. İşte bu tam determinist bir görüştür.⁸⁰

Öte yandan imkan ve gerçeklik ayrımı Aristoteles için sadece psikolojik veya mantıksal bir ayrım değildir; o varlığın kendisinde bulunan ontolojik bir bölmeye tekabül eder. Mümkün sadece düşünülebilir olan değildir; o ikinci dereceden bir gerçekliktir.⁸¹ Aslında gerçek ile mümkün ikilemi varlığın çözülmesi gereken başlıca problemlerinden biridir. Ülken'e göre bu konu çağdaş felsefenin de önemli bir problemidir.⁸²

Aristoteles mümkünü şöyle izah ediyor: Kuvve olarak kendisine sahip olduğu söylenen fiile geçişi hiçbir imkansızlık içermeyen şey mümkündür. Mümkünün bu tanımında kısırdöngü görenler vardır. Çünkü bu tanım asıl anlamında bir tanım değildir. Onun anlamı şudur: gerçekleşme anında A, B olma gücüne sahiptir, A, bundan dolayı ortadan kalkmamak şartıyla veya bir başka deyişle B A'nın özünün kendisiyle uyumsuzluğa düşmemek şartıyla. Bu, Skolastiklerin çelişik olmayan her şeyi içine alan mantıksal mümkünleridir.⁸³ Ülken'e göre bu görüş tamamen zihinci idi. Mümkün burada yalnız akılcı bir gerçekleşme; bir nevi güçlerin idealizasyonu oluyordu. Mümkün olan her şey, aklın kavrayabileceği bir gücün gerçekleşmesi gibi olmaktadır. Bu suretle matematik alanda

⁷⁷ A.g.m., s. 109

⁷⁸ A.g.m., s. 110

⁷⁹ Hintikka, a.g.m., 110

⁸⁰ A. g. m., s. 112

⁸¹ Abdülaziz, 1983, s. 23

⁸² Ülken, 1968, s. 162

⁸³ Aristoteles, 1993, s. 31, 2 nolu dip not.

sayıların kendi kanununa göre gerçekleşmesi onun imkanı; tabiatta vakaların yeter sebep ve süreklilik ilkelerine uygun olarak gerçekleşmeleri de onların imkanı olmaktadır. Oysa bu şekilde anlaşılan imkan önceden hazırlanmış planlı bir alemin kendi planının kanunlarına göre gerçekleşmesinden başka bir şey değildir. Ülken'e göre mümkünü bu zihinci görüş içinde anlamamak gerekir. Ona göre mümkün, geçmişten, güç (potansia) ten çıkararak geleceğe, fiile doğru gideceği yerde aslında doğrudan doğruya gelecekten, olacak olandan, yeniden çıkmalı. Mümkün, olmakta olan varlığın gelecekte gerçekleşecek hareket lahzaları gibidir. Böyle bir gerçekleşme önceden gerektirilemez, geçmişten çıkarılamaz. Sırf zihni değildir, zihinle kavranamayan bir tarafı vardır. Bunun için de mümkünün tam akılla kavranabilir olduğunu söylemek doğru değildir. Bu sebeple yalnız akli olanın mümkün olduğu şeklindeki görüş de yanlış olmaktadır.⁸⁴

Aslında modalitelerin gerçek tanımını yapmak zordur. Mümkün, zorunlu ve imkansız modalitelerinin tanımı kısır döngü (devr-circle) içermektedir. Çünkü, mümkün modalitesi tanımlanmak istendiğinde zorunlu veya imkansız modaliteleri de kullanılmaktadır. Aynı şekilde zorunlu modalitesi tanımlanırken bu tanımda da mümkün veya imkansız müracaat edilmektedir. İmkansız modalitesi tanımlanırken de aynı şey sözkonusudur. Mesela mümkün modalitesi tanımlanırken ya zorunlu olmayan veya, henüz mevcut olmadığı anda ve gelecekteki herhangi bir vakitte de imkansız olmadığı zamanda yok (madum) diye tanımlanır. Sonra zorunlunun tanımı yapılmak istendiğinde ya yokluğunu düşünmenin imkansız olduğu, bir başka ifadeyle yok olmasını düşünmek mümkün değildir şeklinde tanımlanır ya da olduğundan başka türlü olmasını düşünmek imkansız olandır diye tanımlanır. Bu tanımlarda bazen mümkün bazen de imkansız tek başına öne çıkararak önemli olur. Şöyleki, mümkün tanımlanırken önce ya zorunlu veya imkansız modalitesi kullanılır; İmkansız da tanımlanırken zorunlu modalitesiyle şöyle tanımlanır: Yokluğu zorunlu olandır. İmkansız mümkünle de tanımlanabilir. O zaman da imkansız, varolması mümkün olmayandır şeklinde tanımlanmaktadır. Aynı şekilde modaliteleri yeniden tanımlarsak imkansız, olması mümkün olmayandır veya olmaması zorunlu olandır; zorunlu olmaması imkansız olan veya olmaması mümkün olmayandır. Mümkünün tanımını yapacak olursak yeniden şöyle tanımlayabiliriz: olması yada olmaması imkansız olmayandır; veya olması ya da olmaması zorunlu olmayandır. İşte bütün bu tanımlar gösteriyor ki, bu tanımlarda devr (circle) vardır.⁸⁵

Burada önemli bir problem ortaya çıkmaktadır. Acaba tanımlarında böyle kısır döngü olan modalitelerden hangisi veya hangileri temel alınmalıdır. Ve bu noktada tercih neye göre yapılmalıdır. Açıklık ve kesinliğe ya da kapsama mı? Yani hangi modalitenin anlamı diğerinden daha açık ve hangi modalite diğerini kapsıyabiliyor?

⁸³ Aristoteles, 1993, s. 31, 2 nolu dip not.

⁸⁴ Ülken, a.g.e., s. 163

⁸⁵ İbn Sina, (Şifa) İlahiyat, Takdim. İbrahim Madkur, Tahkik, Said Zade, Kahire, 1964, s. 35-36

Modal kavramların tanımlarını ne tür bir tanım olarak alacağımız konusunda şunları söyleyebiliriz. Bunlar acaba gerçek tanım mı? Yoksa adsal tanımlar mı? Önce kısaca tanım konusuna değinmek yerinde olacaktır. İslam mantıkçıları ile Batı mantıkçılarının gerçek ve adsal tanımlara verdikleri anlamlar farklıdır. Birinciler ayırmada varlık sahalarını; ikinciler tanımı yapanın tanımı yapılan karşısındaki görüş açısını esas almışlardır. İslam mantıkçılarına göre önemli olan tanımı yapılan varlık sahasıdır. Tanımı yapılanın varlığı ya zihin dışındadır; veya tanımı yapılanın varlığı yalnız zihindedir. Birincilerin tanımına gerçek tanım, ikincilerin tanımına da adsal tanım denir. İslam mantıkçılarında gerçek tanım denen nesnelerin tanımı ile, adsal tanım arasında asıl fark tanımlananın gerçeklik dünyasında var olup olmamasından ileri geliyor. Eğer tanımlananın gerçeklik dünyasında yeri varsa ve biliniyorsa bu tanım gerçek tanımdır. Tanımlananın gerçeklik dünyasında varlığı yoksa veya gerçeklik dünyasında varolup da bilinmiyorsa (ki yine yok sayılır) bunun tanımı da adsal tanımdır. Necati Öner'in, Gelenbevi'den adsal tanımla ilgili söyledikleri konumuzu aydınlatacak mahiyettedir. Ona göre 1- Gerçeklik dünyasında varolan bir şeyin varlığı bilinmezden önce yapılan tanımı adsal tanımdır. 2-Bizzat kendisi varolmayıp fakat varlığı mümkün olan şeyin tanımı da adsal tanımdır. 3-Bizzat kendisi varolmadığı gibi varolması da mümkün olmayanların tanımı da adsal tanımdır.⁸⁶

Buradan anlaşılmalıdır ki, kesinlikle imkansız modalitesinin tanımı adsal bir tanımdır. Mümkün modalitesinin tanımı da geçmişte veya gelecekte yokluğunu düşündüğümüzde adsal tanım olarak kalır. Geriye zorunlu modalitesi kalmaktadır ki bu modalitenin gerçeklikte yokluğunu düşünmenin imkansız olmasından tanımı gerçek tanımdır diyebiliriz. Ayrıca modal kavramların tanımlarının tanım şartlarına uyup uymadığı konusunda ise döngüsel olduğundan bu şartların tam anlamıyla yerine gelmediği söylenebilir. Çünkü tanımda bir şey kendisinden daha müphem bir şeyle tanımlanamamalıdır. Tanımda kısır-döngü (devr-i batıl-cerçle vicieux) bulunmamalıdır. Yani bir şeyi, bilinmesi kendisine bağlı başka bir şeyle tanımlanamamalıdır.⁸⁷

Snuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, modalite konusunda herkes tarafından kabul edilen bir sistem yoktur. Bununla birlikte, Aristoteles'den sonra modalite teorisi konusunda tam bir sistem kurma çabası içinde İslam mantıkçıları görebiliriz. İslam mantık araştırmalarında modalite teorisi'nin çok önemli bir yer tuttuğunu görüyoruz. Bu teori onuncu yüzyılda Bağdat mantık ekolünde hararetli tartışmalara yol açmıştır. Bu tartışmalar daha çok mümkün modalitesi etrafında olmuştur, denebilir. Mümkün modalitesi teşkil ettiği önemli dini konumuna göre determinizme ve ilahi bilgiyle alakası açısından İslam mantıkçıları tarafından çok önemsenmiştir. Onlar imkanı reddedenlere karşı bu modaliteyi savunmuşlardır. Biz bu konuyu etraflıca ele almayı şimdilik bir başka çalışmamıza bırakıyoruz.

⁸⁶ Öner, 1991 s. 38-40

⁸⁷ Öner, A.g.e., s. 44

Abstract

Modal Difficulties in Definiton of "Possible" Notion in Antiquity

What is the possibility and possible ? Yet anyone responding to this question must understand the meaning of possible being, contingent being and necessary being. In this paper we wish to discuss the analysis of modal terms especially "possible" concept. The explanation and analysis of modal terms is a matter of dispute among Ancient logicians.

We are unable to define modal terms adequately. One might say that the definition of modal terms is only nominal definition. In due to the fact that there is a negative character of the definition of modal notions, we could only describe a modal concept at the level of nominal definition. Some logicians asserts that definition of modalities is really circular, because modality can only be defined with each other. There is not determinate number of modal terms among the logicians, nevertheless the standard logical modalities might be arranged as follows in Aristotle's Second Book *Peri Hermeneias*: possible, impossible, necessary and contingent. According to mediavel logicians these four concepts are standart modalities.

Megarian and Stoic philosophers held that all truths about the world are necessary. Some of the Megarians including Diodorus held deterministic views. Diodorus formulated his deterministic views in an argument entitled "The Master Argument". Aristotle's criticism of the Megarians turns on the concept of possibility.

Key Words: modal terms, nominal definition, possible, impossible, necessary, contingent, actual, potantiality.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz, İsmail, *Nazariyyetu'l- Müvecciheti'l- Mantkiyye*, Kahire, 1993
- Metafizik , Çev. Ahmet Arslan, c. II, Bornova-İzmir, E.Ü.Ed. Fak.Yay., 1993
 - Metafizik, Çev. Ahmet Arslan, c. I, Bornova-İzmir, E.Ü.Ed. Fak.Yay., 1985
 - Organon II Önerme, Çev. Hamdi Ragıp Atademir, 2. Bsk., İstanbul, 1989
- Bolay, Naci, *Ibn Sina Mantığında Önermeler*, Erzurum, 1981
- Hintikka, Jaakko, "Aristotle and The "Master Argument" of Diodorus", *American Philosophical Quarterly*, Volume 1, Number 2, April, USA, 1964
- Ibn Sina, (Şifa) İlahiyat, Takdim. İbrahim Madkur, Tahkik, Said Zade, Kahire, 1964
- Kneale, William-Kneale Marta, *The Development of Logic*, Oxford, 1962
- Michael, Frederic Seymour, "What is the Master Argument of Diodorus Cronus?", *American Philosophical Quarterly*, USA, Vol. 13, Number 3, Haziran, 1976
- Öner, Necati, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, İstanbul, 1995
- *Klasik Mantık*, A.Ü. İlahiyat Fak. Yay., 6. bsk., 1991
- Refik el- Acem, *el-Mantık İnde'l-Farabi*, Beyrut, 1985
- Rescher, Nicholas, "Aversion of The Master Argument of Diodorus", *The Journal of Philosophy*, USA, vol. 63, 1966
- Ülken, Hilmi Ziya, *Varlık ve Oluş*, A.Ü. İlahiyat Fak. Yay., Ankara, 1968
- Yaren, M.Tahir, *Ibn Sina Mantığına Giriş*, Ankara, 1996